

Huidig follow-up onderzoek levert dikwijls beperkte resultaten

door

drs. J. W. van Dam, dr. A. de Grip, prof. dr. J. A. M. Heijke*

PERSONALIA

De auteurs zijn allen verbonden aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Limburg, Maastricht.

SAMENVATTING

In het onderstaande artikel wordt ingegaan op een pleidooi dat eerder in dit blad werd gedaan voor het zogeheten „follow-up“ onderzoek onder afgestudeerden. De auteurs van dit artikel ondersteunen dit pleidooi van harte maar zouden er tevens enkele aanvullende opmerkingen bij willen maken. Ten behoeve van een te ontwikkelen informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt is door hen een inventarisatie verricht van „follow-up“ onderzoek in Nederland. Hieruit is gebleken dat dit veelal niet voldoet aan een aantal belangrijke criteria zoals representativiteit, onderlinge vergelijkbaarheid, toegankelijkheid en regelmatige herhaling. Deze constatering leidt, te zamen met het toenemende aantal follow-up onderzoeken in het kader van kwaliteitsbewaking, tot een pleidooi voor coördinatie van het onderzoek onder afgestudeerden. Tevens wordt, bij wijze van voorbeeld, beschreven hoe het onderzoek onder alle afgestudeerden van universiteiten en hogescholen in Groot-Brittannië en Ontario (Canada) plaats vindt.

Inleiding

In een eerdere bijdrage in dit blad is door Polak¹⁾ ingegaan op de vraag of „follow-up“ onderzoek onder afgestudeerden zinvol is voor de curriculum-evaluatie. Deze vraag wordt, zoals te verwachten, bevestigend beantwoord. Tevens wordt in dat artikel opgemerkt dat een volledig overzicht ontbreekt over de kwaliteit en kwantiteit van het Nederlands follow-up onderzoek. Polak heeft echter de indruk dat follow-up onderzoek in ons land slechts mondjesmaat is verricht. Ook constateert hij op grond van een uitspraak uit het Engelstalige ERIC-documentatiesysteem dat dergelijk onderzoek in het buitenland eveneens weinig plaats vindt.

In het onderstaande artikel wordt op beide punten verder ingegaan. Ten eerste worden de conclusies weergegeven van een door ons uitgevoerde inventarisatie van de in Nederland verrichte follow-up onderzoeken onder afgestudeerden van het wetenschappelijk onderwijs. Ten tweede wordt een beeld geschetst van twee Angelsaksische landen waar met regelmaat onderzoek onder alle recent afgestudeerden wordt verricht. Het gaat hierbij om

de jaarlijkse „first-destination surveys“ onder de afgestudeerden van Britse universiteiten en technische hogescholen en de vijfjaarlijkse „first-destination surveys“ onder universitair afgestudeerden in de Canadese deelstaat Ontario.

Voordat op beide punten wordt ingegaan zal eerst worden uiteengezet vanuit welke achtergrond ons inventariserende onderzoek heeft plaatsgevonden. Daarbij wordt een korte karakterisering gegeven van het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt zoals dat door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Rijksuniversiteit Limburg wordt ontwikkeld.

Het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt

Toen bij het weer aantrekken van de Nederlandse economie in de loop van de jaren '80, er geen noemenswaardige verlaging van de werkloosheid optrad, groeide het besef dat een deel van de werkloosheid wordt veroorzaakt door de gebrekkige aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Geconstateerd moest worden dat er een gigantische lacune aan informatie bestond met betrekking tot deze aansluitingsproblematiek. In het bijzonder werd een steeds sterkere behoefte gevoeld aan kwantitatieve informatie over de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in relatie tot die in het onderwijs. Door de economische faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg werd besloten om een nieuw onderzoeksinstituut daartoe op te zetten: het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA).

Het ROA is in de loop van 1986 van start gegaan met een vijfjarige onderzoekopdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen om een informatiesysteem voor onderwijs en arbeidsmarkt te ontwikkelen. Dit systeem zou kwantitatief onderbouwde prognoses moeten voortbrengen die gebruikt zouden kunnen worden in onder meer de studie- en beroepskeuzevoorlichting, de onderwijscapaciteitsplanning, het economisch structuurbeleid en het arbeidsmarkt- en scholingsbeleid van de overheid en het bedrijfsleven²⁾. Daarnaast moet het informatiesysteem ook zorg dragen voor een goede „monitoring“ van de actuele situatie op de arbeidsmarkt voor de diverse beroepsgroepen en opleidingscategorieën.

Een belangrijke voorwaarde voor het welslagen van een dergelijk informatiesysteem is echter de nauwkeurigheid van de data waarmee de econometrische prognosemodellen worden gevoed. Hoewel de tweejaarlijkse Arbeidskrachtentellingen van het CBS nuttige informatie geven, is deze informatiebron ontoereikend om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de arbeidsmarktperspectieven op een relatief laag aggregatieniveau zoals bijvoorbeeld een bepaalde studierichting.

Om meer nauwkeurige data over de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt te krijgen is door het ROA een inventarisatie gehouden van de ons ter kennis gekomen follow-up onderzoeken die door universiteiten, faculteiten, vakgroepen of verenigingen van afgestudeerden zijn verricht.

Daarbij is met name gezocht naar informatie over de huidige positie die afgestudeerden op de arbeidsmarkt innemen: heeft men werk en zo ja wat zijn dan de functie en de bedrijfstak waarin men werkzaam is. De belangrijkste bevindingen worden hierna besproken. Overigens is door ons eenzelfde inventarisatie verricht van de follow-up onderzoeken die zijn gehouden onder afgestudeerde HBO'ers.

Een inventarisatie van follow-up onderzoek in Nederland

Uitgangspunt van onze inventarisatie was de vraag of de onderzoeksresultaten c.q. de ontwikkelde databestanden, zouden kunnen worden opgenomen in het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt. Daartoe moeten de gegevens aan een aantal criteria voldoen: representativiteit, actualiteit, regelmatigé herhaling, goede toegankelijkheid en de mogelijkheid de gegevens te koppelen aan andere databestanden, om op deze wijze onderlinge vergelijkingen mogelijk te maken. Met betrekking tot het laatstgenoemde criterium is vooral gekeken naar de definiëring van de verschillende begrippen uit de gehanteerde vragenlijst en de wijze waarop de verkregen antwoorden zijn geclassificeerd.

De resultaten van onze inventarisatie waren teleurstellend. Strikt genomen voldeed geen enkel van de 19 bij ons bekende follow-up onderzoeken aan de gestelde criteria. Om hiervan een indruk te geven, zullen wij op elk van de bovengenoemde criteria een beeld schetsen van de door ons geïnventariseerde onderzoeken³).

1. Bijna alle onderzoeken en ledenbestanden van verenigingen van afgestudeerden zijn ofwel aantoonbaar *niet representatief*, ofwel het is onbekend in hoeverre ze wél representatief zijn. Het is bijvoorbeeld aannemelijk te veronderstellen dat niet werkenden minder snel lid zullen worden van een beroepsvereniging. Eveneens zullen niet-werkenden mogelijk minder snel geneigd zijn om mee te werken aan een loopbaanonderzoek. Inzicht in de vertekening als gevolg van non-respons ontbreekt echter in nagenoeg alle onderzoeken. De tot op heden aangetroffen gegevensbestanden kunnen dan ook nauwelijks bijdragen aan een goede „monitoring” van de arbeidsmarktsituatie van afgestudeerden.
2. Een tweede criterium betreft de *actualiteit van de onderzoeksresultaten*. Vanwege de snelle technologische en organisatorische veranderingen treden er aanzienlijke verschuivingen op in de beroepen- en opleidingsstructuren van de werkgelegenheid (bijvoorbeeld „upgradingsprocessen”). De situatie op de diverse arbeidsmarktsegmenten kan hierdoor snel veranderen. Arbeidsmarktgegevens van meer dan enkele jaren oud zijn dan niet meer bruikbaar voor analyses⁴). Op dit punt scoren de meeste onderzoeken echter vrij goed. Het overgrote deel van de onderzoeken is in de afgelopen drie jaar verricht.
3. Het derde criterium betreft de vraag of een onderzoek *eenmalig* is verricht, of dat er enige regelmaat aanwezig is in de dataverzameling. Van-

zelfsprekend zijn alleen periodiek verzamelde gegevens interessant voor het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt. Verheugend is het dan ook te constateren dat steeds meer organisaties (zowel onderwijsinstellingen als beroepsverenigingen) oog krijgen voor de arbeidsmarktpositie van hun afgestudeerden en derhalve op een systematische wijze contact met hen trachten te onderhouden.

4. Alle theoretische beschouwingen over de mogelijkheden van inpassing ten spijt, lijkt een belangrijk struikelblok te worden gevormd door de praktische vereiste van de *toegankelijkheid* van de ledenbestanden en de databases. Gedacht kan worden aan technische-, organisatorische- en juridische belemmeringen die inpassing in de weg staan. Veel zal af gaan hangen van onder meer de bereidheid van de diverse organisaties om hun dataverzameling ter beschikking te stellen voor kwantitatief arbeidsmarktonderzoek. Het zal duidelijk zijn dat dit alleen gebeurt als de dataverzamelende organisaties overtuigd kunnen worden van het algemene nut en het belang dat zij zelf hebben bij het totstandkomen van een breed toepasbaar informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt.
5. Een andere belemmering ligt in het feit dat de onderzoeksresultaten nauwelijks onderling vergelijkbaar zijn doordat *verschillende definities en classificaties* worden gebruikt. Zo constateerden wij dat in veel onderzoeken bij de vraagstelling uiteenlopende (impliciete of expliciete) definities worden gehanteerd van werkgelegenheid, werkloosheid, betaalde arbeid, etcetera. Evenzo is er bij (half-) gesloten antwoordcategorieën nogal eens sprake van niet-sluitende of onderling overlappende antwoordmogelijkheden. Het moge duidelijk zijn dat de vergelijkbaarheid en de inpasbaarheid van de onderzoeksresultaten hierdoor sterk nadelig worden beïnvloed.

Ook met betrekking tot de gehanteerde classificaties (coderingen) van de antwoorden doen zich grote verschillen voor. Slechts bij enkele onderzoeken wordt gebruik gemaakt van een van de standaardclassificaties van het CBS afgeleide indeling. Doorgaans worden eigen indelingen gebruikt. Deze variëren van indelingen met drie, vier of vijf categorieën tot zeer verfijnde classificaties met enige tientallen keuzemogelijkheden. Bij dergelijke eigen indelingen is hercodering naar standaardclassificaties in enkele gevallen misschien wel mogelijk maar dit is altijd zeer bewerkelijk.

Met betrekking tot de genoemde standaardclassificaties kan nog het volgende worden opgemerkt. Hoewel het gebruik hiervan aanbeveling verdient met het oog op de onderlinge vergelijkbaarheid van onderzoeksresultaten, moet worden onderkend dat ook deze standaardindelingen hun beperkingen hebben. Zo is de Standaard Bedrijfs Indeling (SBI) bijvoorbeeld enorm verfijnd voor economische sectoren waar relatief weinig academici werkzaam zijn, met name voor de industriële sectoren. Voor de publieke sector, waar het merendeel van de academici werkt, is de SBI daarentegen onvoldoende gedetailleerd. Op dit punt moet echter worden beseft dat het niet is vereist dat de CBS-classificaties ongewijzigd worden overgenomen. Waar het om

gaat is dat de gekozen classificatie vertaalbaar is naar de desbetreffende CBS-classificaties. Op deze wijze is het heel goed mogelijk om binnen een bepaalde CBS-categorie verdere verbijzonderingen aan te brengen. Op dit punt dringt de conclusie zich op dat zo spoedig mogelijk moet worden begonnen met het ontwikkelen van de classificaties die zowel aansluiten op de standaard CBS-indelingen als voorzien in de behoeften van andere gegevensverzamelende organisaties.

Relevantie van follow-up onderzoek onder afgestudeerden

In het Bestuurlijk Overleg van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) van 4 november 1988 is een protocol voor de externe kwaliteitszorg vastgesteld. Hieronder wordt de kwaliteitsbeoordeling van het onderwijs door externe visitatiecommissies begrepen. Deze visitatiecommissies zouden zich onder meer op basis van een zogeheten „zelfstudie“ van de betreffende faculteit een oordeel over de kwaliteit van het onderwijs moeten vormen. Volgens de aanwijzingen voor de inhoud van deze zelfstudie dient in de rapportage aandacht te worden geschonken aan de afgestudeerden⁵). Daarin worden de volgende punten genoemd:

- Worden er vanuit het afnemende veld eisen geformuleerd waaraan de afgestudeerde moet voldoen?
- Is er sprake van duidelijke beroepsprofielen?
- Is daar in de loop der tijd wijziging in opgetreden?
- Waar komen de afgestudeerden terecht?
- Hoe staat het met de werkloosheid onder de afgestudeerden?
- Heeft men contacten met de alumni?
- Wat is de mening van de alumni over de opleiding?
- Zijn er structurele of incidentele contacten met het afnemende veld?
- Hoe is het beleid om de opleiding zo goed mogelijk op de arbeidsmarkt af te stemmen?

Tot nu toe wordt slechts voor één universiteit in Nederland regelmatig onderzoek gedaan naar de loopbanen van afgestudeerden. De Stichting Maatschappelijke Plaats Wageningse Afgestudeerden verricht reeds vanaf 1973 samen met de Landbouw Universiteit en het Nederlands Instituut voor Landbouwkundig Ingenieurs (NILI) zogeheten „loopbaanonderzoeken“. Bij het in 1984 gehouden onderzoek werd van 68% van alle nog levende en niet-gepensioneerde afgestudeerden sinds 1940, een ingevulde vragenlijst retour ontvangen. De hiermee verkregen uitkomsten van de onderzoeken worden o.a. gebruikt om bij de werving van studenten een goed beeld te kunnen schetsen van de beroepen waarin men met een studierichting terecht kan komen. Getoetst aan de bovengenoemde criteria komen de follow-up onderzoeken van het NILI er zeer goed van af. Wel zal ook voor deze onderzoeksresultaten hercodering van de ruwe data nodig zijn voordat ze kunnen worden ingepast in een informatiesysteem waarin opleidingen onderling moeten kunnen worden vergeleken.

First-destination surveys in het buitenland

In zijn bijdrage in het februari-nummer van dit blad, uitte Polak zoals gezegd het vermoeden dat het follow-up onderzoek in Engelstalige landen eenmalig en cross-sectioneel zou zijn. Inderdaad hebben deze onderzoeken vooralsnog geen longitudinaal karakter maar dit betekent niet dat het hier gaat om eenmalige onderzoeken. Zo wordt in het Verenigd Koninkrijk jaarlijks een first-destination survey gehouden onder alle circa 50.000 afgestudeerden van alle 52 universiteiten en polytechnics. En in de Canadese deelstaat Ontario wordt om de vijf jaar een survey verricht onder één cohort afgestudeerden van de 16 universiteiten van deze deelstaat. Het gaat om circa 36.000 personen en de respons hierop was in 1986 bijna 53%.

Er zijn enkele interessante verschillen in onderzoeksopzet en -doelstelling tussen deze twee surveys. Zo heeft het onderzoek in het Verenigd Koninkrijk een decentrale opzet. Alle 52 universiteiten en technische hogescholen versturen op min of meer hetzelfde tijdstip een vragenlijst naar de afgestudeerden uit het voorbije studiejaar. Deze vragenlijst bevat in ieder geval een zestal basisvragen. Het wordt aan de deelnemende universiteiten en hogescholen overgelaten of de vragenlijst nog met andere vragen wordt aangevuld. De informatieverzameling wordt verricht ter ondersteuning van de universitaire centra voor beroepskeuze- en loopbaanbegeleiding.

In Ontario is de opdrachtverlening en financiering van het onderzoek geheel afkomstig van de rijksoverheid die de voortgebrachte gegevens vooral gebruikt om haar onderwijsbeleid op te baseren. Het onderzoek wordt verricht door een onderzoeksinstituut. De universiteiten zijn verantwoordelijk voor het aanleveren van een geactualiseerd adressenbestand. Alle afgestudeerden worden volgens dezelfde procedure en met dezelfde vragenlijst benaderd.

Hoewel deze verschillen in onderzoeksopzet en -doelstellingen ongetwijfeld leiden tot kwaliteitsverschillen in de voortgebrachte data, is er ten opzichte van de situatie in ons land het grote voordeel dat er van enige coördinatie sprake is. Dit leidt er toe dat er in ieder geval in potentie vergelijkbare gegevens worden voortgebracht.

De tijd is rijp (zie het VSNU-protocol voor externe kwaliteitszorg) en de noodzaak dringt om in Nederland ook aan coördinatie van dergelijk onderzoek te gaan denken. De afzonderlijke universiteiten en de VSNU, het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en het onderzoek ten behoeve van het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt zijn hierin allen belanghebbend.

In het onlangs verschenen rapport „*Ontwerp van een arbeidsmarktscanner voor academici*” wordt uitgebreid ingegaan op de wijze waarop een dergelijk vergelijkbaar onderzoek opgezet en uitgevoerd zou kunnen worden⁶). Deze arbeidsmarktscanner is ontwikkeld op basis van de bevindingen bij een pilot-study die door ons, in opdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, onder afgestudeerden van de Faculteit der Gezondheidsweten-

schappen van de Rijksuniversiteit Limburg is verricht. Deze pilot-study had als doel om een methodiek te ontwikkelen waarmee zowel de loopbaanontwikkeling van afgestudeerden als de ontwikkelingen in de arbeidsmarktsegmenten waarop zij actief zijn, in kaart kunnen worden gebracht⁷⁾.

Noten

- 1) L. J. POLAK, Follow-up onderzoek, zinvol voor docenten?, in: *U&H*, jrg. 35 (1988-1989) 4, pp. 161-165.
- 2) De eerste resultaten van deze prognose zijn te vinden in: DE GRIP, A. e. a., „De arbeidsmarkt naar beroep in 1992” en „Arbeidsmarktperspectieven van universitaire studierichtingen”, in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 73 (1988) nrs. 3662 en 3663.
- 3) In het rapport „Op zoek naar informatiebronnen over de arbeidsmarktpositie van academici” van VAN DAM, DE GRIP en HEIJKE, ROA-W-1988/3, Rijksuniversiteit Limburg, Maastricht, wordt uitgebreider op deze inventarisatie ingegaan.
- 4) Dit is overigens niet het geval voor resultaten van regelmatig herhaalde metingen, die onderling vergelijkbaar zijn. In dat geval kunnen tijdreeksanalyses nog nuttige inzichten opleveren.
- 5) Voor een uitgebreide beschrijving wordt verwezen naar de „Gids voor de externe kwaliteitszorg” uitgegeven door de VSNU, november 1988.
- 6) VAN DAM, HEIJKE en RAMAEKERS, *Ontwerp van een arbeidsmarktscanner voor academici*, ROA-R-1989/3, Maastricht, RL, 1989.
- 7) Inmiddels heeft het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Limburg aan het ROA de opdracht verleend om volgens de door ons ontwikkelde methodiek, permanent onderzoek te gaan verrichten onder alle afgestudeerden van de RL.